

# LBRIS

We know  
books

**Amitav Ghosh** s-a născut la Calcutta, în 1956, și a crescut în India, Bangladesh și Sri Lanka. Și-a făcut studiile la Delhi și Oxford.

Este autorul romanelor *The Circle of Reason* (1986, Prix Médicis étranger), *Linii de umbră* (*The Shadow Lines*, 1988, Sahitya Akademi Award), *Cromozomul Calcutta* (*The Calcutta Chromosome*, 1995, Arthur C. Clarke Award), *Palatul de Cristal* (*The Glass Palace*, 2000, retras de autor de la Commonwealth Writers' Prize), *The Hungry Tide* (2004, Crossword Book Award), al trilogiei *Ibis*, alcătuită din *O mare de maci* (*Sea of Poppies*, 2008, finalist Man Booker Prize, Tagore Literature Award), *Un fluviu de fum* (*River of Smoke*, 2011, finalist Man Asian Literary Prize) și *Un potop de foc* (*Flood of Fire*, 2015, Crossword Book Jury Award, finalist The Hindu Literary Prize), *Insula Armelor* (*Gun Island*, 2019) și *Jungle Nama* (roman grafic în versuri, 2021).

A scris, de asemenea, mai multe lucrări de nonficțiune, iar eseurile sale au apărut în *The New Yorker*, *The New Republic* și *The New York Times*.

În 2018, i-a fost conferit Jnanpith Award, cea mai înaltă distincție literară din India, fiind primul scriitor indian de limbă engleză căruia i s-a acordat această onoare.

Cărțile lui Amitav Ghosh au fost traduse în peste treizeci de limbi.

# AMITAV GHOSH INSULA ARMELOR

Traducere din limba engleză  
ADINA și GABRIEL RAȚIU

**LITERA**  
București

## CALCUTTA

Cel mai ciudat lucru la această călătorie ciudată e faptul că a declanșat-o un cuvânt – și nu unul deosebit de răsunător, ci un banal neologism, folosit frecvent de la Cairo până la Calcutta. Cuvântul este *bundook*, care înseamnă „armă“ în multe limbi, inclusiv în limba mea maternă, bengaleza (sau bengali). Cuvântul există și în engleză: fiind utilizat de colonialiștii britanici, acesta a pătruns în *Oxford English Dictionary*, unde este tradus prin „pușcă“.

Cu toate astea, în ziua în care a început călătoria nu se vedea nici urmă de armă, fie ea pușcă sau nu, ba mai mult, cuvântul nici măcar nu făcea referire la un obiect de așa natură. Tocmai de asta mi-a atras atenția: pentru că arma cu pricina făcea parte dintr-un nume, Bonduki Sadagar, care s-ar putea traduce prin Negustorul de Arme.

Negustorul de Arme nu a intrat în viața mea în Brooklyn, unde trăiesc și lucrez, ci în orașul în care m-am născut și-am crescut, Calcutta (sau Kolkata, cum i se spune oficial acum). În anul acela, ca în mulți alții, am petrecut mare parte a iernii în Kolkata, chipurile cu afaceri. Meseria mea de comerciant de cărți rare și

antichități asiatice presupune numeroase explorări la fața locului și, întrucât dețin un mic apartament în Kolkata (o bucată din casa primită moștenire de la părinți de mine și sora mea), orașul mi-a devenit o bază secundară de operațiuni.

Nu numai negustoria mă trăgea acolo în fiecare an; Kolkata era un refugiu, și nu doar din calea iernilor geroase din Brooklyn, ci și față de singurătatea vieții personale, care devenise tot mai deprimantă, în ciuda succesului meu profesional. Iar deprimarea nu fusese niciodată mai cruntă decât în anul acela, când o relație extrem de promițătoare se încheiase brusc: femeia cu care trăiam de mult timp m-a părăsit fără nici o explicație, rupând orice legătură cu mine. Acea a fost prima experiență de „ghosting“ din viața mea, una pe cât de umilitoare, pe atât de dureroasă.

Amenințat de vârsta de șaiszeci de ani care se profila în viitorul nu foarte îndepărtat, m-am trezit dintr-odată mai singur ca oricând. Așa că în anul acela am plecat la Calcutta mai devreme decât de obicei, programându-mi sosirea în așa fel încât să coincidă cu migrația anuală din anotimpul rece, când stoluri întregi de localnici „stabiliți peste hotare“ ca mine își iau zborul și vin să ierneze în oraș. Eram convins că aveam să-mi revăd o mulțime de amici și rude, că săptămânile aveau să treacă pe nesimțite odată ce eram prins în vârtoarea prânzurilor, seratelor și recepțiilor de nuntă. Pe deasupra, gândul că în acest timp aș putea întâlni o femeie alături de care să-mi petrec viața nu-mi era întru totul indiferent (căci asta li s-a întâmplat multor bărbați din generația mea).

Firește, eu n-am avut acest noroc, deși n-am ratat nici o ocazie de a ieși în lume și am cunoscut destule doamne divorțate, văduve sau singure de vârsta potrivită. În două rânduri mi s-a părut chiar că întrezăresc un licăr de speranță... doar ca să descopăr, ca și-n alte dăți, că sunt puține cuvinte în limba engleză mai neatrăgătoare în ochii femeilor decât „comerciant de cărți rare“.

Așadar, lunile s-au scurs într-o cascadă de deziluzii. Momentul întoarcerii în Brooklyn se apropia cu repeziciune când am participat la ultima petrecere a sezonului: nunta fiicei unui verișor.

Nici nu intrasem bine în local, un club îmbâcsit din perioada colonială, când m-a acostat o rudă îndepărtată, Kanai Dutt.

Nu-l mai văzusem pe Kanai de mulți ani și nu pot spune că o regretam: era un prefăcut îngâmfat și pompos, cu aere de savant, care profita de limbușia lui și de fizicul atrăgător ca să vrăjească femeile și să avanseze în societate. Locuia mai mult în New Delhi și înflorise în atmosfera de seră a capitalei, impunându-se ca un preferat al instituțiilor de presă: nu rareori se întâmpla să pornești televizorul și să-l vezi răcnind la câte un talk-show. Cunoștea pe toată lumea, cum se spune, și deseori se scria despre el în ziare, reviste și chiar cărți.

Ce mă enerva cel mai tare la Kanai era că reușea întotdeauna să mă prindă pe picior greșit. Nici de data asta n-a făcut excepție: m-a luat prin surprindere folosindu-mi porecla din copilărie, Dinu (la care am renunțat de mult timp în favoarea mult mai americanului „Deen“).

—Ia zi, Dinu, a spus după o scurtă strângere de mână, e adevărat că ai ajuns expert în folclorul bengalez?

Ironia destul de evidentă m-a deconcertat.

– Păi, am bolborosit, am studiat domeniul cu mult timp în urmă. Dar am renunțat după ce-am părăsit lumea academică și am devenit anticar.

– Dar ți-ai luat doctoratul, nu-i așa? a zis el, fără să-și ascundă disprețul. Deci, teoretic, ești expert.

– Expert e mult spus...

Mi-a curmat vorba cu grosolănie.

– Atunci, spune-mi, domnule expert, ai auzit vreodată de un personaj numit Bonduki Sadagar?

Era limpede că plănuia să mă ia pe nepregătite și a reușit: numele Bonduki Sadagar (Negustorul de Arme) îmi era cu totul necunoscut și nu m-ar fi mirat să-l fi născocit Kanai.

– La ce te referi când spui „personaj”? l-am întrebat. Un fel de erou popular?

– Da, ca Dokkhin Rai sau Chand Sadagar...

A enumerat mai multe personaje celebre din folclorul bengalez: Satya Pir, Lakhindar și alții. Aceste personaje nu sunt nici zei, nici muritori canonizați: asemenea câmpiilor măloase din Delta Gangelui, s-au născut din întâlnirea mai multor curenți. Uneori, oamenii le ridică temple și aproape întotdeauna numele lor sunt asociate cu o legendă. Și, cum Bengalul este o regiune maritimă, navigația este un element esențial al acestor povești.

Cea mai faimoasă este legenda unui negustor numit Chand – Chand Sadagar – despre care se spune că ar fi fugit peste mări și țări ca să scape de asuprirea lui Manasa Devi, zeița șerpilor și altor vietăți veninoase.

A fost o vreme în copilăria mea când negustorul Chand și vrăjmașa lui, Manasa Devi, făceau parte din

fanteziile mele, așa cum avea să se întâmple cu Superman și Batman după ce-am învățat engleză și am început să citesc reviste de benzi desenate. Pe atunci nu existau televizoare în India, așa că singurul mod de a-i distra pe copii era să le spui povești. Iar dacă povestitorii erau bengalezi, mai devreme sau mai târziu reveneau la legenda marinarului și a zeiței care dorea ca el să-i fie credincios.

Ca și în cazul Odiseei, cred că farmecul poveștii e dat de protagonistul ingenios nevoit să înfrunte forțe mult mai puternice, atât divine, cât și pământești. Dar legenda negustorului se deosebește de epopeea greacă prin aceea că eroul nu-și recapătă familia și averea: fiul negustorului, Lakhindar, este ucis de o cobră în noaptea nunții, iar mireasa lui neprihănită, Behula, este cea care-i salvează sufletul din infern și reușește să stabilească un armistițiu fragil între erou și Manasa Devi.

Nu-mi amintesc când am auzit prima dată povestea, nici cine mi-a spus-o, dar, fiindu-mi repetată de atâtea ori, mi s-a întipărit în minte fără ca măcar să-mi dau seama. Unele povești însă, la fel ca unele organisme, au o vitalitate aparte care le permite să reziste mai mult decât altele – și, cum povestea negustorului datează din vremuri străvechi, cred că are această calitate care o ajută să supraviețuiască unor perioade lungi de latență. În orice caz, pe la vârsta de douăzeci de ani, când eram student proaspăt sosit în America și căutam o temă pentru un proiect de cercetare, povestea negustorului s-a topit în permafrostul memoriei mele și mi-a captat din nou atenția.

Când am început să citesc poemele în bengali care istorisesc povestea negustorului (sunt multe la număr),

am descoperit că locul legendei în cultura est-indiană urma un traseu neașteptat de asemănător cu cel pe care l-a parcurs în mintea mea. Originile poveștii datează de la începuturile memoriei Bengalului: s-a născut probabil printre triburile băștinașe și a fost inspirată de personalități și evenimente istorice reale (până și în ziua de azi există situri arheologice, răspândite pe teritoriul Assamului, Bengalului de Vest și Bangladeshului, care sunt legate în memoria populară de negustor și familia acestuia). În memoria publică, de asemenea, legenda pare să treacă prin cicluri de viață: uneori rămâne în stare latentă secole în șir, doar pentru a fi brusc trezită la viață de un nou val de repovestiri, în care e posibil ca personajele bine-cunoscute să apară sub nume noi, iar intriga să sufere mici modificări.

Câteva dintre aceste epoei sunt considerate opere de referință ale literaturii bengaleze. Dintre acestea, un poem întins pe șase sute de pagini, scris în bengaleza veche, a făcut subiectul tezei mele de doctorat. Opinia unanimă este că a fost compus în secolul al XIV-lea – dar, firește, nimic nu-l irită mai mult pe un cercetător care aspiră la statutul de savant decât opinia unanimă, astfel că în lucrarea mea am susținut, citând dovezile interne (menționarea cartofilor, de pildă), că poemul a ajuns la forma finală mult mai târziu. Cel mai probabil, afirmam eu, a fost finalizat de altcineva, undeva în secolul al XVII-lea, după ce portughezii au adus în Asia plante din Lumea Nouă.

În continuare am susținut că ciclurile de viață ale poveștii – renașterile periodice după lungi perioade de latență – sunt în strânsă legătură cu momentele

de transformări sociale, cum s-a întâmplat în secolul al XVII-lea în acele regiuni ale Indiei unde europenii au întemeiat primele colonii.

Tind să cred că această ultimă parte a tezei i-a impresionat cel mai mult pe examinatori (fără a mai pune la socoteală ziarul care a publicat un articol în care-mi prezentam argumentele). Privind în urmă, ce mă uimește cel mai mult nu e aroganța proprie tinereții care m-a îndemnat să formulez aceste ipoteze, ci obtuzitatea care m-a împiedicat să văd că acele concluzii pe care le-am tras în privința legendei se puteau aplica și itinerarului ei în memoria mea. Nu m-am întrebat niciodată dacă nu cumva îmi revenise în minte pentru că eu însumi trecam prin niște frământări extraordinare: în acea perioadă încă mă străduiam să depășesc dublul șoc provocat de moartea femeii pe care o iubeam și de mutarea ulterioară, grație unei burse providențiale, din Calcutta zguduită de conflicte a tinereții mele într-un orașel universitar idilic din Vestul Mijlociu al Statelor Unite. La final, când am reușit să-mi revin, am hotărât să nu mai trăiesc niciodată un asemenea zbucium. Am încercat să duc o existență liniștită, discretă și lipsită de evenimente – și atât de bine mi-a reușit, încât în ziua aceea, la nunta din Kolkata, când Sadagar a reintrat în viața mea deghizat în Negustorul de Arme, nici prin gând nu mi-a trecut că tihna atent plănuită ar putea fi cutremurată din temelii.

– Ești sigur că e numele corect? l-am întrebat disprețuitor pe Kanai. Poate-ai înțeles tu greșit.

Dar Kanai a rămas ferm pe poziție, insistând că folosisese sintagma „Negustorul de Arme” în cunoștință de cauză.

– Sunt sigur că știi și tu, mi-a spus, în stilul său ener-  
vant de înfumurat, că personajul Negustorului apare sub  
multe nume diferite în folclorul nostru. Uneori, poveștile  
au rădăcini în anumite locuri, și cred că e valabil și pen-  
tru legenda lui Bonduki Sadagar. E o poveste locală.

– De ce?

– Pentru că legenda lui e legată de un sanctuar, un  
*dhaam* din Sundarbans.

– Sundarbans!

Ideea că ar exista un templu ascuns într-o pădure de  
mangrove plină de tigri era atât de neverosimilă, încât  
m-a pufnit râsul.

– De ce-ar ridica cineva un *dhaam* într-o mlaștină?

– Poate, mi-a replicat Kanai glacial, pentru că orice  
negustor care s-a îmbarcat vreodată pe un vas care pleca  
din Bengal trebuia să traverseze Sundarbans – n-aveai  
cum altfel să ajungi la ocean. Sundarbans e frontiera  
unde negoțul și sălbăticia se privesc ochi în ochi; acolo  
se duce războiul între profit și natură. Ce loc mai potrivit  
să construiești un templu închinat lui Manasa Devi decât  
o pădure năpădită de șerpi?

– Dar a văzut cineva templul ăsta? l-am întrebat.

– Eu n-am fost acolo, a zis Kanai, dar a fost mătușa  
mea, Nilima.

– Mătușa ta, Nilima Bose?

– Exact. Ea mi-a spus despre Bonduki Sadagar și  
*dhaam*. A auzit că ești în Kolkata și m-a rugat să-ți trans-  
mit că s-ar bucura să-i faci o vizită. Are aproape nouăzeci  
de ani și e imobilizată la pat, dar mintea i-a rămas ageră  
ca în tinerețe. Vrea să vorbească cu tine despre templu.  
Cred că o să te intereseze.

Stăteam în cumpănă.

– Nu știu dacă o să am timp, am zis. În câteva zile mă  
întorc la New York.

Kanai a ridicat din umeri.

– Cum dorești.

Apoi a scos un stilou, a notat repede un nume și un  
număr pe o bucată de hârtie și mi-a întins-o.

M-am uitat pe bilet, așteptându-mă să văd numele  
mătușii lui, dar nu asta scrisese.

– Cine-i Piya Roy? am întrebat.

– O prietenă. E bengalo-americană și predă undeva  
în Oregon. Ca și tine, vine iarna aici și, de obicei, stă la  
mătușa mea. Se ocupă ea de toate aranjamentele dacă  
decizi să le faci o vizită. Sun-o. N-o să regreti. Piya e  
o femeie interesantă.

Numele mătușii lui Kanai dădea greutate poveștii  
care până atunci îmi părea o scorneală. O poveste spusă  
de Nilima Bose nu era un lucru de luat în răs: curtată de  
politicieni, respectată de filantropi, susținută de donatori  
și laudată de presă, era o personalitate a cărei credibilitate  
nu putea fi pusă la îndoială.

Născută într-o familie bogată de avocați din Calcutta,  
Nilima a nesocotit voința părinților și s-a măritat cu un  
profesor sărac. Asta se întâmpla pe la începutul ani-  
lor '50; după căsătorie, Nilima și soțul ei s-au mutat  
în Lusibari, un orașel la marginea regiunii Sundarbans.  
După câțiva ani a înființat o fundație pentru femei,  
care de atunci s-a extins, devenind Badabon Trust, una  
dintre cele mai repute organizații caritabile din India.

Fundația deținea acum o vastă rețea de spitale, școli, clinici și ateliere gratuite.

În ultimii ani m-am informat despre activitățile Nilimei în special de pe un grup de chat pentru membrii familiei extinse: o cunoșteam din adolescență, când ne intersectam la diverse reuniuni între rude. Trecuse atât de mult timp de la ultima, încât am rămas surprins – și foarte măgulit – că Nilima își mai aducea aminte de mine. Astfel, ar fi fost nepoliticos din partea mea să nu sun măcar la numărul pe care mi-l dăduse Kanai.

Am sunat a doua zi dimineața și mi-a răspuns o voce cu un inconfundabil accent american. Era evident că Piya se aștepta să primească telefon de la mine, căci m-a întâmpinat cu următoarele cuvinte:

– Alo! Domnul Datta?

– Da. Spune-mi Deen, te rog. E prescurtarea de la Dinanath.

– Eu sunt Piya, prescurtat de la Piyali, mi-a zis pe un ton energic și prietenos. Mi-a spus Kanai că s-ar putea să suni, Nilima-di a tot întrebat de tine. Poți să treci pe la ea?

Era ceva în glasul ei, o franchețe combinată cu o doză de gravitate, care mă fascina. Mi-am amintit vorbele lui Kanai – „Piya e o femeie interesantă” – și brusc eram foarte curios s-o cunosc. Uitând toate scuzele pe care le aveau pregătite, am spus:

– Mi-ar face mare plăcere. Dar cât mai curând, dacă e posibil. Plec în State peste câteva zile.

– Numai puțin, a zis Piya. Să vorbesc cu Nilima-di.

A revenit după câteva minute.

– Poți să vii în dimineața asta?

\*

Adresa dată de Piya era a casei părintești a Nilimei din Ballygunge Place, unul dintre cele mai luxoase cartiere ale Kolkatei. Deși n-o mai văzusem de mult, mi-o aduceam bine aminte de când eram copil și veneam în vizită cu părinții.

La coborârea din taxiul Ola am descoperit că vechea casă nu mai era; ca multe alte vile impozante din Calcutta, fusese demolată și înlocuită cu un bloc de locuințe, suficient de mare cât să încapă toți moștenitorii proprietății.

Noua clădire era neobișnuit de elegantă, iar liftul care m-a dus la etajul Nilimei era decorat după gustul sofisticat al unui designer, la fel și ușile apartamentelor prin fața cărora am trecut. Ușa Nilimei era singura pe care nu existau ornamente, doar o plăcuță pe care scria Nilima Bose, Fundația Badabon.

Am apăsat pe sonerie și mi-a deschis o femeie micuță și zveltă, cu părul tuns scurt care începea să încărunțească la tâmple. Hainele – blugi și tricou – îi accentuau silueta băiețoasă. Totul la ea era simplu și moderat, mai puțin ochii mari care păreau și mai mari din cauză că albul lor contrasta izbitor cu tenul brun și catifelat. Nu purta nici un fel de machiaj ori bijuterie. Doar pe o nară se observa un mic punct, semn că avusese cândva un inel în nas.

– Bună, Deen, a spus întinzându-mi mâna. Sunt Piya. Intră, te rog. Nilima-di te așteaptă.

Am descoperit că apartamentul era împărțit în două secțiuni: cea publică, servind drept birou pentru fundație, era plină de monitoare aprinse. Vreo doisprezece bărbați

și femeii cu figuri serioase lucrău de zor; aproape că nici nu s-au uitat la noi când am trecut spre partea din spate, unde se afla apartamentul Nilimei.

Piya a deschis ușa și m-a poftit într-o cameră ordonată și luminoasă. Nilima stătea întinsă pe un pat comod, sprijinită pe perne și acoperită pe jumătate cu un cearșaf. Mărunțică dintotdeauna, părea să se fi micșorat și mai mult de la ultima noastră întâlnire. Dar chipul rotund, cu gropițe în obraji și ochelari cu rame metalice, era exact cum mi-l aminteam, până și sclipirea din privire.

Piya a tras un scaun aproape de pat și m-a invitat să iau loc.

– Vă las să discutați, a spus, strângând afectuos mâna Nilimei. Să nu te obosești prea tare, Nilima-di.

– Nu mă obolesc, scumpo, i-a răspuns Nilima în engleză. Promit.

S-a uitat după Piya și un zâmbet cald i-a luminat fața.

– E o fată atât de bună, a spus apoi în bengali. Și foarte puternică. Nu știu ce m-aș face fără Piya.

Am remarcat că bengaleza Nilimei căpătase sonoritatea aspră a unui dialect rural, cel mai probabil, acela din Sundarbans. Engleza, pe de altă parte, își păstrase pronunția aristocratică dobândită prin educație.

– Piya conduce fundația acum, a reluat Nilima. A fost un mare noroc pentru noi când a venit în Sundarbans.

– Petrece mult timp acolo?

– Oh, da. Când vine în India, mai mult acolo stă.

Mi-a explicat că cercetările în domeniul biologiei marine o purtaseră pe Piya în Sundarbans. Nilima îi oferise găzduire și-i susținuse munca, iar cu timpul Piya se dedicase tot mai mult fundației.

– Își petrece toate vacanțele împreună cu noi. Vara, iarna, vine de câte ori poate.

– Chiar așa? am zis, străduindu-mă să nu par prea indiscret. Să înțeleg că nu are familie?

Nilima mi-a aruncat o privire șireată și-a spus:

– Nu e căsătorită, dacă la asta te referi.

Am plecat ochii în pământ, prefăcându-mă nepăsător.

– Are un soi de familie, a continuat Nilima. I-a luat sub aripa ei pe soția și băiatul unui sătean din Sundarbans care și-a pierdut viața în timp ce o ajuta în explorări. Piya a făcut tot ce i-a stat în putință s-o sprijine pe tânăra văduvă, Moyna, la creșterea copilului. Sau, mai bine zis, a încercat, a spus după o scurtă pauză. Apoi a oftat și a scuturat din cap, parcă încercând să-și amintească de ce mă chemase la ea. Nu-i momentul să bat câmpii. Știu că ești presat de timp.

Sincer să fiu, eram atât de curios să aflu mai multe despre Piya, încât nu m-ar fi deranjat să mai bată puțin câmpii pe acest subiect. Dar, cum nu puteam spune asta, am vârât mâna în buzunarul sacoului și am scos reportofonul pe care-l port de obicei la mine când caut antichități.

– Vrei să înregistrezi discuția? a întrebat Nilima mirată.

– Așa m-am obișnuit, am zis. Sunt obsedat să iau notițe și să păstrez date. Nu te gândi la aparat, e neimportant.

Nilima își amintea cu exactitate data la care auzise pentru prima oară de Negustorul de Arme. O notase într-un registru cu eticheta „Ajutoare umanitare ciclon. 1970”. Registrul fusese de curând scos din arhiva Fundației Badabon. L-a deschis și mi-a arătat însemnarea: în